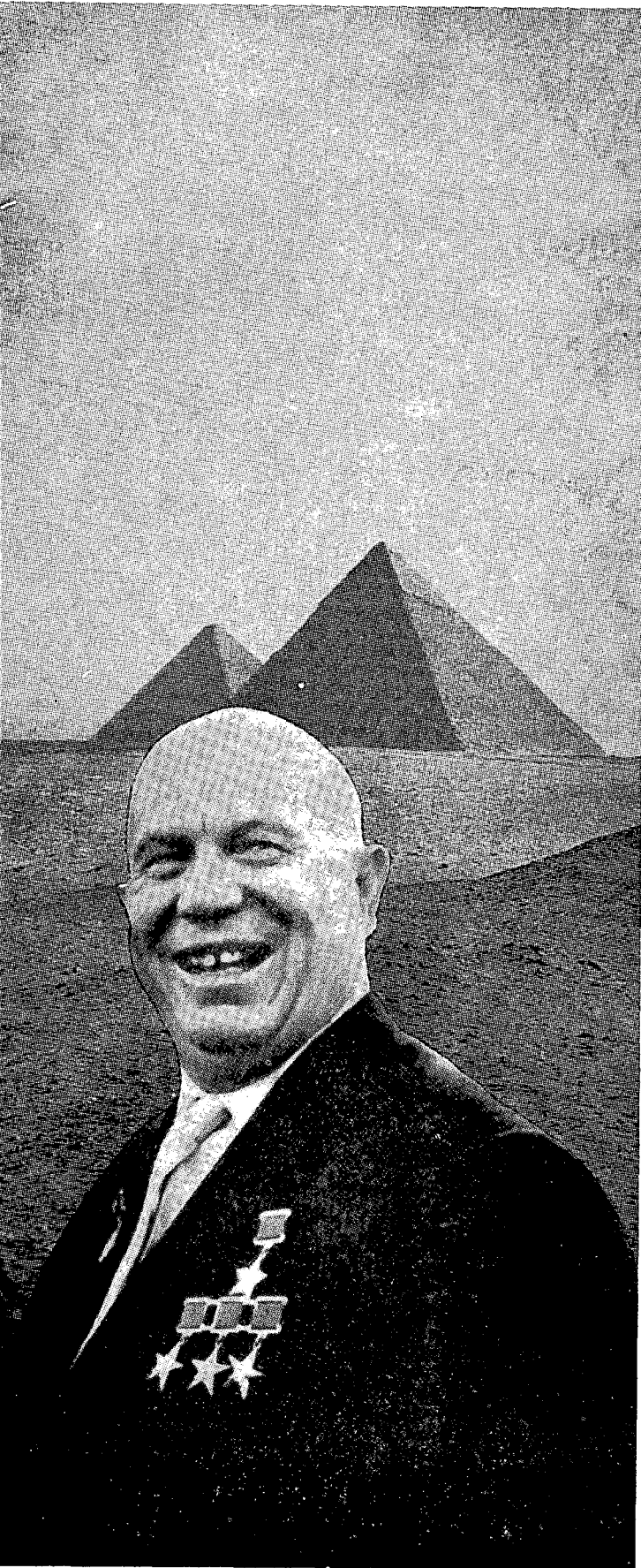

המדיניות הסובייטית במזרח התיכון

דס"ר חיים

הנוכחות הסובייטית במזרח-התיכון מעסיקה חוקרים ומשקיפים רבים בעולם. מוסדות רשמיים ואקדמיים במערב עוקבים בקביעות אחר התפתחות החדירה הרוסית למדינות ערב מראשיתה, ומנסים לפענח את יסודותיה, מגמותיה, היקפה ויעודה. העובדות הקשורות בהיקפה של הנוכחות הסובייטית באזורנו אינן בבחינת נעלם, ולכן אין כמעט ויכוח ביחס לתמונה הכוללת שלה. חילוקי הדעות מתגלים עם בעיקר לגבי הערכת מגמות החדירה הסובייטית ויעודה. ההבדלים במסקנות נובעים בהכרח מרב-גוניותם הלאומית והתרבותית של החוקרים, ומנקודת-המוצא הרעיוניות והמדיניות השונות של המשקיפים.

נדמה כי מספרן של האותיות שנכתבו על הנסיבות שהביאו להשתלבותה של המעצמה הקומוניסטית במרחב שלנו עולה בהרבה על מספר הנפשות של אוכלוסיית העולם. נסתפק, איפוא, רק באיזכור המפגש שנוצר בין שני תהליכים, אשר סימנו את ההתפתחות החברתית-פוליטית בשני אזורים גיי-אוגרפים קרובים זה לזה, במזרח-התיכון ובברית-המועצות.

סית באיזור. לדעתו, כאשר משתמשים בקרמלין במונח slozernost, כלומר „תסבוכת“ או „הסתבכות“, יש לראות בכך אות לעובדה, שהמנהיגות הסובייטית מתלבטת בנושא, ושרויה בו במחלוקת פנימית. השימוש במונח slozernost הוא תדיר מאוד במסכת הדיונים המתנהלים בקרמלין מאז מלחמת ששת הימים על המצב במזרח-התיכון. יתר על כן, הסובייטים מתקשים להשיב בבירור על שאלות הנוגעות למתרחש במדינות ערב, לא תמיד משום שהם מנסים להסתיר עיבודות, אלא מכיוון שלעיתים קרובות אינם מצליחים לפענח בעצמם את חוסר ההיגיון של ההיגיון הערבי.

כלל ידוע הוא, כי הסוגיה המסובכת והמורכבת ביותר במערכת היחסים הבינלאומיים, וייראה הדבר מוזר ככל שייראה, היא בעיית הקשרים בין מעצמה גדולה לבין מדינה קטנה, בפרט אם זו האחרונה נמצאת עדיין בשלבים ראשונים של התפתחותה. קל וחומר באשר ליחסיה של המעצמה הקומוניסטית, המתרוצצת בין עקרונותיה הדוקטרינריים לבין האינטרסים המעצמתיים שלה, עם מדינה ערבית לא-קומוניסטית. הנאבקת בין שאיפות לגדלות ולעוצמה לבין צורכי היומיום האפורים שלה. ארנולד הורליק טיפל, כאמור, בפענוח הבעייתיות של יחסי ברה"מ עם מדינות ערב מנקודת-הראות הסובייטית. לדעתו הדילמות שבפניהן ניצב הקרמלין במדיניותו המזרח-תיכונית הן תוצאה ישירה של העובדה, כי ברה"מ נאלצת למלא בעת ובעונה אחת תפקידים אחדים במרחב שלנו, כאשר אין ביכולתה למלא אף אחד מהם כשלעצמו באורח נפרד ושלם, ללא פגיעה בתפקידיה האחרים. הורליק מבחין בשלושה תחומים עיקריים המרכיבים את מערכת יחסי-החוקי-הביטחון הסובייטיים במזרח-התיכון:

א. ברה"מ המהפכנית רואה עצמה כאלופת המשטרים ה„מתקדמים“ וכמנהיגת המאבק לשחרור לאומי; אולם היא חפצה לשמור על מעמדה ככת-זוגה של ארה"ב במסגרת היחסים הגלובליים המוגבלים, ועל יריבות עקבית, השור אפת — עם זאת — להרחיק את הסכנה של התלקחות מל-חמה גרעינית כוללת.

ב. ברה"מ כמעצמה הפכה להיות, בעיני מדינות מתפתחות, שאינן קומוניסטיות או קפיטליסטיות, המקור העיקרי לסיוע כלכלי, צבאי וטכני כתחליף למערב; אך ברה"מ עסר קה עדיין בבניית הבסיס הטכני והחומרי של הקומוניזם בתוכה פנימה, ומתנסה, כתוצאה מכך, בהידוק חגורה חמור וקפדני.

ג. ברה"מ כמנהיגת הקומוניזם העולמי חייבת לפרוע חובותיה כלפי המפלגות הקומוניסטיות שמחוץ לגבולותיה, ובראש-ראשונה לשמש דוגמה ומופת בדבוקתה ביסודות המארכסיזם-לניניזם ובעקרונותיו הדוקטרינריים; מאידך גי-סא, האינטרסים הממלכתיים והמעצמתיים שלה מובילים אר-תה לתמיכה במשטרים של „לאומנות בורגנית“, המכשילים את התנועות הקומוניסטיות בארצותיהם, הצועדים בתלם מנוגד לדרך הרעיונית של החברה השיתופית. בסוגיה זו נתקלת ברה"מ בתחרות סינית אכזרית על כתר המנהיגות בתנועות המהפכניות העולמיות, תחרות הגורמת בהכרח לחץ מתמיד משמאל על המדיניות הסובייטית.

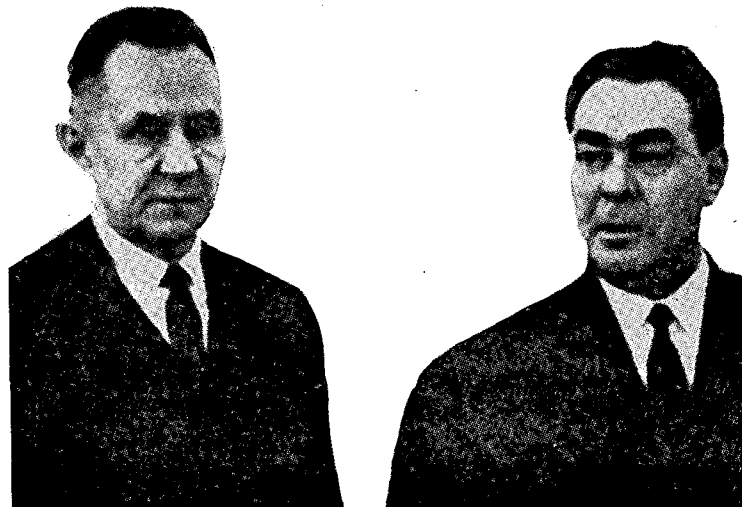
א. במזרח-התיכון התפתח המאבק לשחרור לאומי, שהוליך ליצירתן של מספר מדינות ערב-ביות ריבוניות, השואפות — מחד גיסא — להתנער מחסדי המעצמות הקולוניאליות, אך זקוקות, מאידך גיסא, לסיוע רב מצדן כדי לבצר את עצ-מאותן המדינות. בהיעדר מסורת ומסד בעלי יסודות אי-תנים, התחולל במדינות אלו מאבק אכזרי על השלטון, וזה גרם לעלייתם של משטרים צבאיים, החובקים בתוכם את גורמי הכוח הממשי והטכני העיקריים במדינות ערב. מחוסר ניסיונם בניהול ענייני מדינה, בפרט במדינות תת-מפותחות, ובהיעדר בסיס רעיוני כלשהו, מטבע הדברים הוא כי השלי-טים הצבאיים הופנו לעבר בעיות היצוניות המזמינות טיפול באמצעות העוצמה הצבאית, ובמיוחד לעבר הסכסוך הישר-רלי-ערבי.

ב. במקביל חל תהליך התפתחותה של ברית-המועצות למעצמת-על, המחפשת להרחיב את מרחבי השפעתה באזורי העולם הבלתי-מוגדר.

המפגש בין שני תהליכים אלה פתח בפני ברה"מ את שערי המזרח-התיכון. התפוררות האימפריות, הבריטית והצרפתית, והחלל שנוצר בעקבות הדקולוניזציה, היו הסיבות הישירות שגרמו, לפני למעלה מ-15 שנה, לראשית החדירה הסובייטית לאיזור. הנוכחות הסובייטית במזרח-התיכון היא עובדה קיימת כיום, ודווקא משום כך מתאמצים סובייטולוגים רבים, במיוחד בארה"ב, לחקור את התופעה מנקודת-ראות סובייטית. במלים אחרות, ואשינגטון עוסקת כיום באיתור הבעיות שבפניהן ניצבת מוסקבה, בבואה לבסס את נוכחותה האסטרטגית באיזור, וזאת — במגמה לפעול למען הגברת קשייה של ברית-המועצות ובמטרה להגביל את הישגיה והשפעותיה באיזור זה, החשוב למערב מבחינה כלכלית ואסטרטגית.

ארנולד ב. הורליק, אחד המלומדים הנודעים בתחום זה בארה"ב, השתתף לאחרונה בסימפוזיון שנערך בקליפורניה מטעם המוסד לחקר איזור היס-התיכון והמכללה פולין דיקינסון. הסימפוזיון דן בנושא המעסיק אותנו ביותר: „המדיניות הסובייטית במזרח-התיכון ובעיותיה“. נתעכב להלן בבחינת סוגיות אחדות שהועלו על-ידי הורליק באותו סימפוזיון.

ארנולד הורליק טיפל בנושא מנקודת-ראות סובייטית. הוא פתח את דבריו בהצגת דוגמה סימנטית, המשקפת — לדעתו — את הבעייתיות שבפניה ניצבת המדיניות הסוביי-

הניגודים באינטרסים שאיפיינו את יחסי ברה"מ עם מדינות ערב צפו ועלו מדי פעם בשנים 1955—1967. ביטולם החריף של הניגודים בין האינטרסים הגלובליים והרעיוניים של מוסקבה לבין האינטרסים המקומיים והלאומניים של מדינות ערב, המקיימות עמה יחסים וקשרים מיוחדים, בלט במיוחד בימי מלחמת ששת הימים ומייד לאחריה; והקיפאון במשבר המזרח-תיכוני חושף יותר ויותר את עומקם של הניגודים.

עליונותה הצבאית המוחלטת של ישראל על שכנותיה הערביות, אשר שלוש מהן — מצרים, עיראק וסוריה — תלויות במוסקבה, העמידה את הסובייטים בפני דילמה: האם לשחק כמעצמה עולמית, השואפת להימנע מכל צעד אשר עלול להביא להתלקחות עולמית, ובשל כך נאלצת להפקיר את ידידיה, הלהוטים אחר פתרונות צבאיים שסופם תבוסה — או להעדיף לשחק כאלופת המשטרים ה"מתקדמים", המצילה אותם מפני כל מפלה, ועל כן להסתכן באפשרות של עימות בין-מעצמתי. ארנולד הורליק התייחס לנושא זה בהרצאתו. לדבריו, הבסת הלקוחות הערביים של ברה"מ על-ידי ישראל לבדה ביוני 1967 העמיקה עוד יותר את הניגודים הפנימיים במדיניות הקרמלין, וסיבכה את מגמות נוכחותה האסטרטגית במרחב הים-תיכוני. הסובייטים, לפי הורליק, נחלו במלחמת ששת הימים תבוסה אכזרית, אך תבוסה זו לא היתה מפלה, שכן תבוסת הערבים פתחה בפניהם הזדמנויות חסרות-תקדים לקידום מטרותיהם במזרח-התיכון: "... היתה זו תבוסה, לאור כישלון העזרה הצבאית של ברה"מ, שהיא הנכס הפוליטי העיקרי של מוסקבה בעולם הערבי... מאחר שהופגנו אי רצונו או אי יכולתו של הקרמלין להציל את לקוחותיו על-ידי התערבות צבאית ישירה, והואיל וגם האיום הסובייטי וגם הלחץ הדיפלומטי הרוסי (על ישראל) נכשלו בזה אחר זה, נחלה ברה"מ תבוסה בניסיונה לשנות את המציאות שנוצרה כתוצאה ממפלת הנשק הסובייטי הרב בידיים ערביות...".

החוקר האמריקני אינו מתעלם, עם זאת, מצעדיה של ברה"מ שכוונו להפסקת-אש מיידית, לקבלת החלטת גינוי ונסיגה במועצת הביטחון נגד ישראל, וכן להחזרה מהירה של "כל ההפסדים" שנשק ובחימוש. הוא נוגע גם בצד החיובי מבחינת ברה"מ, של השפעת המצב שנוצר על האינטרסים המהותיים שלה באיזור: עם התבוסה גברה תלותם של המשטרים הרדיקליים הערביים בחסדיה של מוסקבה, דבר שהביא להעמקת החדירה הרוסית במדינות ערב ולהאצתו של תהליך ההתבססות האסטרטגית הסובייטית באגן הים התיכון. הורליק קובע בציניות: "...האירוניה בדבר היא, כי החורבן הערבי סיפק לברה"מ את ההזדמנות הנפלאה לחדור (בפועל) לאיזור... יתכן כי התנהגות ברה"מ אינזובה חלק מלקוחותיה, אך ההפסדים הערביים היו כה גדולים ועמדות-המיקוח הערביות שלמחרת המלחמה כה חלשות, עד כי תלותם בברה"מ גברה יותר מאיפפעם בעבר... תלות זו הגבירה את ההשפעה הסובייטית באיזור כולו...". אך ודאי הוא, שהטלית לא נשארה כולה תכלת מבחינתה של ברה"מ, שכן יוקרתה נפגעה קשות ברחוב הערבי. מאפיינת את הראיה הערבית של היחסים עם מוסקבה לאחר

המפלה, תחושת האכזבה המרה מעמידתה של ברה"מ מן הצד, בעוד הצבאות הערביים נוחלים את התבוסה הנוראה ביותר בדברי ימיהם. הם מאמינים כי אילו היה המצב הפוך, היתה ארה"ב חשה להציל את ישראל, מבלי להתחשב בנוכחותה הצבאית של ברה"מ בקרבת מקום. התפקיד שנטלה ברה"מ לעצמה, דהיינו ניטרול האפשרות של התערבות אמריקנית לטובת ישראל בסכסוך המזויין, איבד מערכו, משום שדווקא עליידי היאחזות בעמדות

הניטרול ההדדי של המעצמות, איפשרה ברה"מ, מנקודת ההשקפה הערבית, את ניצחונה המרשים של ישראל. ארנולד הורליק מדגיש, כי מוסקבה מודעת להלכידות אלה ברחוב הערבי. לדבריו, לא נודע בעיני הערבים ערך אפילו לפעולה החשובה של הצמרת הסובייטית, שדאגה לקבלת החלטה מהירה במועצת הביטחון להפסקת האש. הישגיה של ישראל היו גדולים ומהירים עד כדי כך, שמוטלת בספק בעיני הערבים, הזכות ששומרת לעצמה מוסקבה בהצלת הבירות

הנפט כגורם בכלכלה ובאסטרטגיה הסובייטית

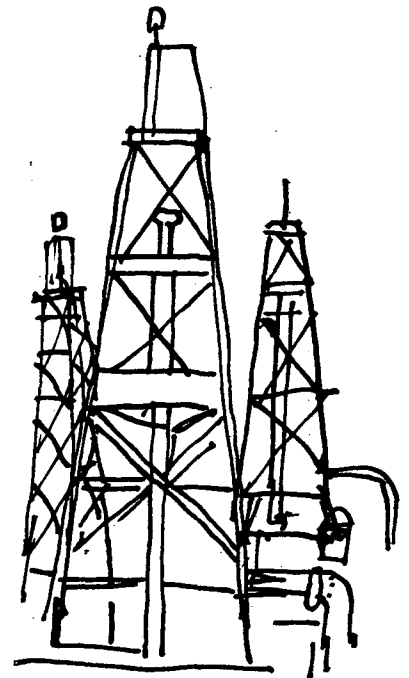
בריה"מ מגלה לאחרונה עניין גובר והולך בנפט המזרח-תיכוני. אסירי מאגרי הנפט ה"סובייטיים גדולים בהרבה מאלה שבשליטה לאומית אמריקנית, יקר הנפט הסובייטי מזה של ארה"ב, וזאת — בשל הוצאות ההובלה הגדולות. 90% מן הנפט הסובייטי נמצאים באוצרות קרקעיים בסיביר ובמרכז-אסיה, ואילו למעלה מ-80% מן הצריכה הסובייטית בנפט היא במרחק אלפי ק"מ משם, ברוסיה האירופית. מחיר ההובלה הימית של הנפט המזרח-תיכוני עושה אותו לכדאי יותר ל"בריה"מ. צריכתה של בריה"מ בנפט הולכת וגדלה כתוצאה מתהליך התעצמותה התעשייתי, הטכנולוגית, הכלכלית והצבאית. אחד מבכירי מומחי הנפט במערב צופה, כי בשנת 1980, תוכפל צריכת הנפט של ברית-המועצות, ותגיע ל-375 מיליון חביות לשנה, ולדברי בוריס ראחקוב — מומחה סובייטי לנפט — יהא עליה לייבא אז 100 מיליון חביות נפט לשנה.

אלה אינן הסיבות היחידות להתעניינותה של מוסקבה בנפט המזרח-תיכוני. סיבות נוספות לכך, חלקן כלכליות, אך עיקרן מדיניות-אסטרטגיות. אם בשנת 1980 לא תוכל בריה"מ לספק את צרכיה שלה בנפט ממקורותיה הלאומיים, ודאי שיקשה עליה למלא את דרישתיהן הגדולות של מדינות מזרח-אירופה לאספקת אנרגיה. הואיל וכוונתה של בריה"מ שלא לוותר על תלותן המוחלטת של הגרורות האירופיות בה, שואפת היא לשלוט על מקורות נפט שמחוץ לגבולותיה, כדי שתוכל גם בעתיד לספק את צריכתן של מדינות אירופה המזרחית.

בהתעניינותה של ברית-המועצות בנפט בי אורזו כרוכה גם נקודה נוספת, פיננסית-כלכלית בעיקרה. ברה"מ זקוקה למטבע קשה כדי לשפר את מאזן-התשלומים שלה ולהגביר יבוא המצרכים החיוניים לכלכלתה ממדינות המערב. מדינות ערב, הזקוקות לסיוע סובייטי צבאי ואחר, עניות במטבע קשה, והדבר

מכביד עליהן לשלם את חובותיהן למוסקבה. הצמרת הסובייטית עושה עתה מאמצים נ"כרים במטרה לקבל בתמורת הסיוע שלה כמויות גדולות של נפט גולמי ממדינות ערב. כמויות אלה תשווק ברה"מ למערב במחירים נוחים, וכך תרכוש, מן הצד האחד, את אמונם של שווקי המערב, שיתרגלו להישען עליה כמקור ליבוא אנרגיה, ומן הצד האחר, תחסוך מטבע קשה, שהיא דחוקה בו. עד כאן הנקודה הכלכלית-פיננסית. ואולם, חוגים מערביים ה"עוסקים בשאלות אסטרטגיות מתחילים להביע דאגה באשר למגמותיה האסטרטגיות של ברה"מ בסוגיה זו. אנשי המערב חוששים, כי באורח זה תגבר עוד יותר תלותן של מדינות ערב בברה"מ, וכך תצליח זו לבסס את מאחזיה האסטרטגיים-צבאיים באזור, וב"טווח הבינוני תשאף להוציא את הפיקוח על הנפט המזרח-תיכוני מידיהן של החברות ה"מערביות הבינלאומיות והאמריקניות. הדבר ייעשה בשלבים: בשלב הראשון יתמוטטו המשטרים המלוכניים ויעלו במקומם משטרים מהפכניים שילאימו את הנפט. בשלב זה עדיין לא תתערב ברה"מ, ותמשיך במכירת הנפט שהיא רוכשת למערב. בשלב השני תפעל ברה"מ להשתלטות הדרגתית על ה"נפט הערבי, תוך כדי השאלתו ב"ידיים ערביות". בשלב השלישי, לפי הצורך, תוכל ברה"מ לנקוט במדיניות של סחיטה כלפי אירופה המערבית, או לפחות כלפי חלק ממדינות אירופה — גרמניה המערבית, דרך משל, אם אומנם תצליח ברה"מ בכך, יימצא בידה אמצעי כבד-משקל בתחרות הבין-מעצמתית להשפעה על חלקי העולם.

ארה"ב, המבינה את הצרכים האסטרטגיים של אירופה המערבית בנפט המזרח-תיכוני וערה למגמות הסובייטיות בסוגיה זו, מש"תדלת, מן הצד האחד, לבלום את התפתחות הנוכחות הסובייטית בים התיכון וביס-סוף. מן הצד האחר מחפשת היא אחר מקורות נפט חדשים באלסקה ובקוטב הצפוני, כדי

במתירו הרב של הסיוע, שהכביד לא מעט על הכלכלה הסובייטית, החזירה ברה"מ למדינות ערב הידידותיות לא רק את אוכדני המלחמה, אלא אף את האמונה כי התבוסה הערבית לא היתה יותר מאשר מפלה אחת במערכה שטרם הסתיימה. התגובה הערבית היתה אופיינית לרוח מדיניות הסחיטה שהם נוקטים, בבחינת, "המקבל אצבע, מבקש את היד כולה".

הערביות הידידותיות, קהיר ודמשק". יחד עם זאת, אין ערבי היכול להתעלם מן המאמצים הסובייטיים הראויים לציון שהביאו להצלת המשטרים במצרים ובסוריה. ברה"מ הזרימה במהירות מסחררת, בעיקר למצרים, כמויות עצומות של נשק וחימוש, וכן הושיטה סיוע מירבי אחר. סיוע מהיר זה החזיר למנהיגים הערביים חלק מיוקרתם, ושמר על רציפות משטריהם. יתר על כן, ללא התחשבות

משלמת ועתידה לשלם? לדעתו, שואפת המעצמה הקומוניסטית לנקודת-איוון מסויימת בין „ההוצאות הגבוהות הוודאיות של שמירת ההשפעה הסובייטית באיזור“, לבין „טובת-ההנאה הבלתי-וודאיות שניתן יהיה להפיק מן ההשפעה הגוברת, אשר יתכן כי הן קצרות-טווח“.

ניסיון העבר של קשרי ברה"מ עם מדינות לא-קומוניסטיות, כגון — דרך משל — הקשרים עם אינדונזיה או גאנה, מורה כי הספקות שמעלה הורליק באשר לוודאותן של

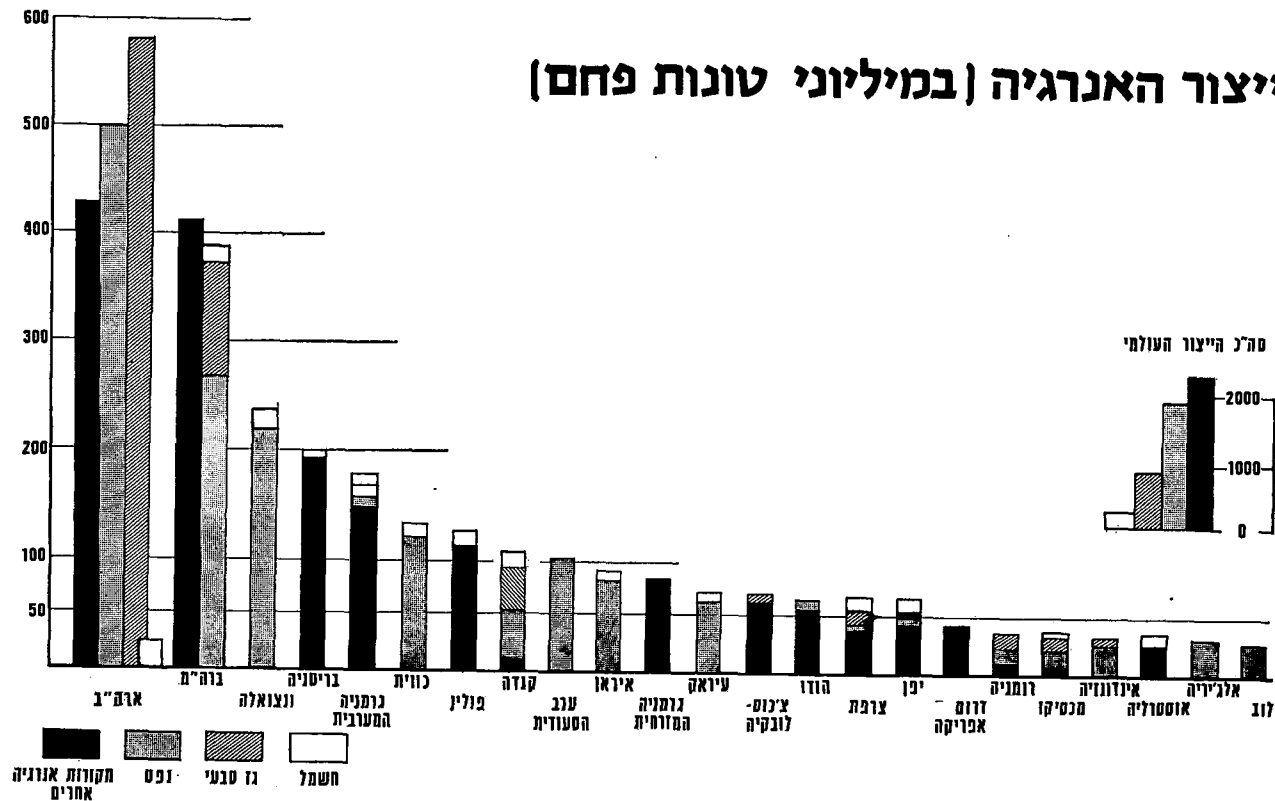
את ארנולד הורליק מעניין יותר הצד הסובייטי. מבחינת הרוסים, היתה זו אחת ההשקעות הגדולות ביותר שלהם שמשכה תוך זמן קצר תקציבים ניכרים, הנחוצים ביותר לצרכיה הפנימיים של ברה"מ. כדי להצדיק את ההוצאה חייבת היתה ברה"מ לדרוש תמורה — והתמורה שדרשה לדבריו, היתה רכישת מאחזים להבטחת נוכחותה האסטרטגית באגן הים התיכון וקרן אפריקה. עם זאת, שואל החוקר האמריקני, המצדיקים הישגיה של ברה"מ את המחיר שהיא

נוסף בכיוון זה הועלה לאהרונה דווקא על-ידי חוגי הנפט בארה"ב: כתוצאה מסגירת תעלת סואץ, גדלה תלותן של מדינות מערב-אירופה באספקת נפט באמצעות ארה"ב, אם ממקורות אמריקניים ואם באמצעותו של צי מיכליות-הענק שבשליטת החברות האמריקניות. יתכן כי התפתחות זו אף היא גורם העשוי להניע את ברה"מ ללחוץ להשגת „הסדר מדיני“.

מותם של המשטרים הפרוי-מערביים בו. רעיון זה נראה בעיני רבים בארה"ב, אך חוגים רשמיים ואחדים בה שואלים את עצמם, היפתור הסדר כזה נאמת את הבעיות! לדעתם, חסימתה הנמשכת של תעלת סואץ, מאיטה את תהליך ההתבססות האסטרטגית של ברה"מ ב-ימ-סוף ובקרן-אפריקה ומקטינה בדרך זו את ערכם של המשטרים המהפכניים, וממילא מחרזת את ידיהם של יידידי המערב באיזור. טעם

להקטין לפחות את תלותה שלה בעתיד בנפט שמחוץ לגבולותיה הלאומיים, אם מייחסות מדינות המערב חשיבות לשאלה זו, דומה כי הן פועלות — לפחות בחלקן — בכיוון המנוגד לאינטרסים שלהן. מעצמות אירופה המערבית, אנגליה וצרפת, רואות בנפט אחת המטרות המכריעות ביותר בשיחות 4 המעצמות, ומניעות את ארה"ב להגיע בהקדם להסדר מדיני במזרח-התיכון שיבטיח את שלי

ייצור האנרגיה (במיליוני טונות פחם)

תוך התבססות עליהם משולה לבניית ארמונות-חול. ההשפעה הסובייטית תובטח רק אם יהיה הלקוח תלוי בה מאוד. אך הבטחת התלות הוא עניין יקר ביותר. יתר על כן, הואיל והקשרים האידיאולוגיים של ברה"מ עם מדינות ערב קלושים מאוד, או אינם קיימים כלל, הרי שההשפעה הסובייטית תתקיים רק כל עוד תימשך תלות יקרה זו... גם אם ניתן יהיה להפחית עד למינימום את הסיכוי כי המשטרים ה„מתקד-

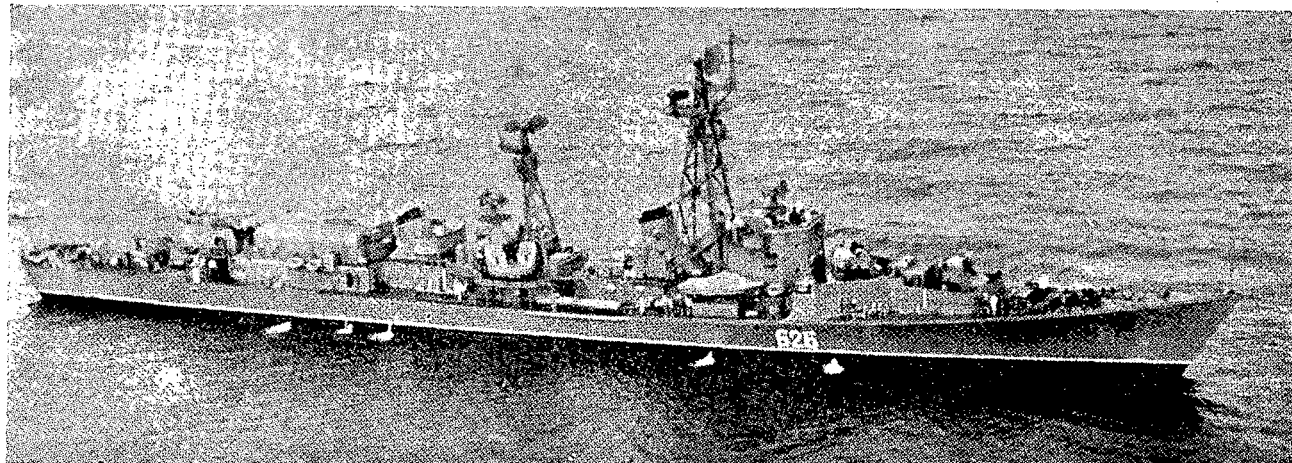
טובות-ההנאה הסובייטיות לטווח הארוך — אינם משוללי יסוד. הנוכחות הסובייטית במזה"ת נשענת, בשלב זה, על משטרים ערביים רדיקליים, שיציבותם הפנימית מפוקפקת. זאת ועוד; הוא קובע, כי „...קיימת בברה"מ מסורת, שהיא תולדת ניסיון מר של חוסר אמון במשטרים הללו, המסוגלים להפנות לברה"מ עורף או לנצלה, או פשוט להיות חסרי-יציבות במידה רבה עד כדי כך, שבניית מרחב השפעה

הניצחון הישראלי... האינטרסים הסובייטיים מחייבים, למעשה, פתרון מדיני זמני למשבר המזרח-תיכוני, מבלי לפתור את בעיות-היסוד של המחלוקת הישראלית-ערבית. פתרון כזה, המתואר על-ידי הסובייטים כ„הסדר מדיני“ של הסכסוך, מבטיח שני מרכיבים חשובים ביותר למגמותיה של ברה"מ באיזור:

א. הוא מאפשר הרגעת-רוחות זמנית, דהיינו דחייתה של סכנת התלקחות מקומית מיידית, ועל-ידי כך שמירת רציפותם של המשטרים שעליהם נשענת ברה"מ בבנייתה של התשתית

מים" יפנו לעבר העולם הלא-קומוניסטי, מכל מקום יציבותם מעוררת כל-כך ומנהיגיהם כה בלתי-בטוחים, עד כי שינויים שורשיים ופתאומיים באוריינטציה הפוליטית שלהם הם בבחינת אפשרות סבירה ותמידית.

מאידך גיסא, אין לבטל כליל את טענתם של חלק ממצבי המדיניות הסובייטית, המאמינים כי יש בכוחם של הסיוע וההשפעה הרוסיים לאפשר למשטרים לאומניים-בורגניים נבחרים להתגבר על משברים חברתיים וכלכליים, ולצמצם עד למינימום את אי-יציבותם; זאת — תוך אימוץ משטר

האסטרטגית במרחב.

ב. שמירת גורמי המתיחות בין ישראל וערב, כדי להבטיח את המשך התלות הערבית במקורות הנשק והחימוש הסובייטיים.

ברה"מ הצליחה לשכנע את נאצר לצעוד עמה בדרך זו, בהבטיחה לו ניצחון מדיני, אשר יבטל את תוצאות הניצחון הישראלי, בדומה לאשר אירע בשנת 1957. אך מנקודת-הראות הסובייטית מסתכנת הבעיה בשל עמדתן של המדינות הערביות האחרות, ובעיקר סוריה ועיראק. מדינות אלו מתנגדות ל„הסדר המדיני“ המוצע על-ידי מוסקבה, ומעדיפות — מתוך שיקולים פנימיים — את תורת המלחמה העממית. תמיכתם של הסובייטים בגישה דוקטרינרית זו, מעלה ניגודים פנימיים נוספים במדיניות הסובייטית. לדברי ארנולד הורליק: „...על-ידי כך מרחיקים הסובייטים את עצמם מן הקיצונים הערבים, ויוצרים פתח לטיפוס קסטרופאיסטי ולאמוץ-יתר בקו הקומוניסטי של פקין...“

לכל האמור מצטרפת עובדה נוספת, המסכנת עוד יותר את הבעיה המזרח-תיכונית בעיני הסובייטים. עליית משקלם של ארגוני המחבלים הנהנים מתמיכת כל המשטרים הערביים, לרבות מצרים, מערימה מכשולים רבים בדרכה של ברה"מ: לדברי הורליק, „בעיני קבוצות קיצוניות רבות, העימות הישראלית-ערבית הוא מניע ראש-וראשון לקשרים הדוקים עם ברה"מ...“ ארגוני המחבלים מתרעמים, משום כך, נגד המשך קיום היחסים עם ברה"מ — אם מתנגדת זו לעימות הצבאי נגד ישראל, לדעתם חיסול תוצאות המלחמה של 1967 אינו נוגע להם; זהו עניינן של המדינות הערביות. העניין

פוליטי-חברתי מתקדם, שיהיה בסיס מוצק ל„ברית סוציאליסטית“ מעמיקה יותר, אך חולשתה של גישה זו נעוצה בעובדה, כי החדירה הסובייטית למדינות ערב היא מעין פועל-יוצא של הסכסוך הישראלי-ערבי, דבקותם של הערבים בשאיפה לחסל את מדינת ישראל בכוח הנשק מאפשרת אמנם את המשך התלות בברה"מ, אך מערערת את היסודות שעליהם נשענת גישה זו. הערבים זקוקים, בראש וראשונה, לנשק ולחימוש הסובייטיים, ואינם משתוקקים לפתור באמצעות הסובייטים את בעיותיהם הפנימיות. בגישה הלני-ניסטית של השלמה, ולוא זמנית, עם המציאות, כדי לבצר את המהפכה החברתית-כלכלית בארצותיהם, רואים הערבים כניעה ללא תנאי לאויב. ראייה ערבית זו, המשולבת עם נחיתותם הצבאית כלפי ישראל, מעוררת בקרב חברי הצמרת הסובייטית ביקורת חריפה, שאף ניתן לה פומבי. באחד המאמרים שפורסמו בבטאון הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית של ברה"מ, „רוסיה הסובייטית“, תוארה הגישה הערבית לגנאי: „מצב של לא שלום ולא מלחמה הוא בלתי-מעשי ומזיק... גישה זו אינה יכולה אלא להזכיר לנו את התפיסה הטרוצקיסטית.“

בהקשר לכך, ראוי לבחון בקצרה את הבעיה הקונקרטית התלויה ועומדת, של פתרון המשבר המזרח-תיכוני. אין ספק כי הסובייטים אינם חפצים בהתלקחות מלחמה באיזור. לדברי הורליק „...אפילו ניצחון צבאי ערבי, אף כי כרגע הוא נראה רחוק מאוד, עלול להעלות על הדעת הסתבכות אמריקנית... משום כך מייחסים הרוסים משקל-יתר לאותו צד בעולם הערבי הנוטה לגישה מתונה או מדינית לחיסול תוצאות

לסיכום, ברה"מ יכולה אמנם לרשום לזכותה הישגים אחדים בחדירה למדינות ערב בעקבות מלחמת ששת הימים, ואף לרשום הצלחות מסויימות במדינות ההתבססות האסטרטגיות שלה במרחב היס"ת. אך בסופו של חשבון, ללא ספק התערער מצבה במזרח התיכון בכללותו. מחיר נוכחותה ושמירת השפעתה באיזור הוא גדול לאין שיעור מטובות ההנאה הבלתי-יודאיות שיכולה היא להפיק מהגברת חזירתה. המשך התבצרותה במדינות ערב מגביר את קיצוניותם של המשטרים בהן, ומעורר לפעולה חוגים קיצוניים, שאין עליהם שליטה. התש-כח מוסקבה את לקח יוני 1967: ארנולד הורליק משיב על שאלה זו באמרו כי "....ישנם מנהיגים סובייטים המהרהרים בשאלה, האם שקול הריווח לו זוכה ברה"מ בהעמקת נוכחותה במדינות ערב — כנגד ההשקעה הכרוכה בכך, ואפילו ניתן יהיה להבטיח את המשך השלטון בידי המשטרים הערביים המתקדמים...". סביר להניח, כי חלק ממעצבי המדיניות הסובייטית, המאמינים כי הנשק הגרעיני שבפיקוחם יש בכוחו להבטיח את ביטחונה של ברה"מ ולהרתיע את ארה"ב מהרפתקאות צבאיות, נוטים להרהר בדבר כדאיותה של גישתם המדינית-אסטרטגית הנוכחית. ואולם, נראה כי מנהיגים אלה הם עדיין בבחינת מיעוט זעום בצמרת הסובייטית.

הפלשתינאי הוא בחיסול תוצאות המלחמה של 1948. כלומר, יש כאן גלישה ישירה לבעיה אשר עקב עמדות הצדדים אין לה פתרון, ואם אף ימצא פתרון כלשהו, לא יהא זה אותו פתרון שאליו חותרים הארגונים הפלשתינאיים. התגברות כוחם של המחבלים סוחפת את המשטרים ה"יציבים", במצרים ובירדן, להתנגשויות צבאיות עם ישראל, ולהידרדרות צבאית מסוכנת. הורליק קובע בפסקנות, כי "הסובייטים אינם מעוניינים להתנסות בכישלון ערבי נוסף, אשר ייצור לחצים להתערבות סובייטית ישירה..." מכאן שגם בשאלה זו חייבים הם לנקוט במדיניות מורכבת ודור-משמעת. הם נאלצים לתמוך, ולוא מילולית, בתנועת הגרילה הערבית, אך עם זאת מעלים הם בפומבי ספקות והסתייגות באשר לשיטות פעולתה ולמטרותיה. גם בנקודה זו נתקלים הסובייטים בתחרות הסינית על מנהיגות התנועות המהפכניות בעולם.

כאמריקני נוטה ארנולד הורליק להגזים במידה מסויימת באשר לאלטרנטיבה העומדת בפני נאצר והערבים. הוא קובע בפסקנות-יתר, כי "....כישלון סובייטי ממושך להבטיח הסדר אשר יניח את דעת הערבים כלקוחותיה של ברה"מ, מגדיל את הסיכון כי הערבים יפנו לארה"ב, בהנחה שארה"ב היא המעצמה הבלעדית המסוגלת להכריח את ישראל להסכים להסדר שיהיה מקובל גם עליהם". בהגיעו למסקנה זו, מתעלם הורליק מנתוני המציאות, שהוא עצמו מביאם כראיה להוכחת הדילמות הניצבות בפני המדיניות הסובייטית במזרח התיכון. אמנם, יש ביכולתה של ארה"ב להפעיל לחצים כבדים על ישראל, אך לחצים אלה אינם כבדים יותר מאשר לחציה הביטחוניים של ישראל להבטחת ריבונותה ושלמותה. במאזן-לחצים זה, קשה להניח כי יהיה ערך ללחצים האמריקניים כשלעצמם.